

İBN ZEYDÛN'UN ŞİİRİNDE İNSANİ ERDEMLER

YIL / YEAR 14, SAYI / ISSUE 27 (BAHAR / SPRING 2016/1) ss. 209 - 219

HALİL AKÇAY

Okt., Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Arap Dili ve Belagatı
halilakcay@hotmail.com

Öz

İbn Zeydûn, Endülüs'ün önemli şairlerindedir. Onun muhtelif ilimlerle meşguliyeti, edebî yetkinliği, geniş kültürü ve devlet idaresinin çeşitli kademelerinde görev alması hasebiyle edindiği büyük tecrübe ve sahip olduğu insani hasletler şiirlerine önemli oranda yansımıştır. Bu da şiirlerine edebî açıdan bir değer kattığı gibi onları hikmet ve insani erdemler açısından da önemli kılmıştır. Bu çalışmada, İbn Zeydûn'un şiirleri, insani erdemler boyutuyla değerlendirilmiş, onun insani erdemler çerçevesinde ön plana çıkardığı insani meziyetler ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İbn Zeydûn, şiir, erdem, öğüt, dostluk.

HUMANITARIAN VIRTUE IN IBN ZEYDUN'S POEMS

Abstract

Ibn Zeydun is one of the most important poets of Andalusia. By working on the various sciences, having a literary competence, wide culture and also involving several state administration at different stages; he acquired a great experience and humanistic traits which reflected his poem substantially. So, these situations besides adding a literary value to his poem they made his poem important in terms of wisdom and humanitarian virtue. In this study, Ibn Zeydun's poems have been evaluated by their humanitarian virtue aspect and also humanitarian merit which was highlighted in aspect of humanitarian virtue has been discussed.

Keywords: İbn Zeydun, poem, virtue, advice, friendship.

İbn Zeydûn, Endülüs'te Mulûku't-tavâif döneminde hicrî V. miladî XI. yüzyılda yaşamış bir şair, edip ve aydındır. Aynı zamanda Kurtuba merkezli Cehverî emîrliği ile İşbiliye merkezli 'Abbâdî emîrliğinde kâtiplik, elçilik, vezirlik, başvezirlik gibi üst düzey kademelerde resmi görevler üstlenmiş bir devlet adamıdır. Tam adı, Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Ahmed b. Gâlib b. Zeydûn el-Endelusî el-Kurtubî olan İbn Zeydûn¹, 394/1003 yılında Kurtuba'da doğmuştur². Hem baba hem anne tarafından Kurtuba'da kadılık makamında görev almış köklü bir aileye mensuptur³. Babası Ebû Bekr 'Abdullâh b. Ahmed el-Mahzûmî'dir (ö. 405/1015)⁴. Annesi, Ebû Bekr Muhammed b. Saîd el-Kaysî el-Karamîd'in (ö. 422/1031) kızıdır⁵. İbn Zeydûn, eğitimi babasının ve anne tarafından dedesinin yanında tamamlamıştır. İbn Zeydûn, ayrıca Ebu'l-'Abbâs İbn Zekvân (ö. 413/1022), Ebû Bekr İbn Zekvân (ö. 435/1044) ve Ebu'l-'Abbâs Ebû Bekr b. Musellim b. Ahmed el-Eflah en-Nahvî (ö. 433/1042) gibi ilim adamlarından ders almıştır⁶. İbn Zeydûn, tefsir, hadis, fıkıh, tarih, edebiyat, felsefe ve coğrafya gibi dinî ve sosyal alanlarda birçok ilim dalı ile meşgul olmuştur.

İbn Zeydûn'un hayatında, 422/1031 tarihinde Kurtuba'da meydana gelen ayaklanmalar bir dönüm noktası olmuştur. Yönetimdeki Berberilere karşı çıkan ayaklanmalarda ön saflarda yer almış ve şûra ile yönetim tahhüdünde bulunan Cehverîleri desteklemiştir⁷. Bu desteğinden dolayı Ebu'l-Hazm İbn Cehver (ö. 435/1043) liderliğindeki yeni yönetimde vezirlik makamına getirilmiştir⁸. Endülüs Emevî halifelerinden el-Mustekfî-Billâh'ın (416/1025) kızı Vellâde'yle yaşadığı aşk da İbn Zeydûn'un hayatında önemli yer tutar. Vellâde'nin edebiyat meclisinde başlayan bu münasebet, İbn Zeydûn'un özel hayatını etkilediği gibi edebî ve siyasi hayatını da etkilemiştir. Vellâde'nin meclisine sık sık gitmesi üzerine Emevîlerin tekrar işbaşına gelmeleri için uğraştığına dair dedikodular yayılmıştır⁹. Bu ise ispat edilememiş, ancak İbn Zeydûn başka bir itham ile hapse atılmış-

¹ Ebû Nasr el-Feth b. Hâkân, *Kalâidu'l-'ikyân*, Mektebetu'l-menâr, Ürdün 1989, s. 209; Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut, 1994, I/139; Hayruddîn ez-Ziriklî, *el-A'lâm*, 15. Baskı, Dâru'l-İlmi li'l-melâyîn, Beyrut 2002, I/158; Salâhuddîn Halîl b. Aybeg es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâût, Türkî Mustafâ, Dâru İhyâi't-turâsî'l-'Arabî, Beyrut 2000, VII/56; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabî*, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr, 3. Baskı, Dâru'l-ma'ârif, Kahire, V/137.

² İbn Nubâte el-Misrî, *Serhu'l-'uyûn fî şerhi risâleti İbn Zeydûn*, s. 16; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, I/158; İbn Beşkuvâl, *es-Sıla fî târihi eimmeti'l-Endelus*, 2. Baskı, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1994, s. 252.

³ İbn Bessâm Ebu'l-Hasan 'Alî eş-Şenterîni, *ez-Zahire fî mehâsini ehli'l-Cezire*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru's-Sakâfe, Beyrut 1997, I/337, 417.

⁴ İbn Beşkuvâl, *a.g.e.*, s. 252; Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî el-Makkarî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusî'r-ratib*, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdir, Beyrut 1968, IV/23; Ebu'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ b. 'İyâd el-Yahsubî el-Kâdî 'İyâd, *Tertîbu'l-medârik ve takribu'l-mesâlik li ma'rifeti'lâmi mezhebi Mâlik*, Dâru'l-kutubu'l-'ilmiyye, Beyrut 1998, II/294.

⁵ İbn Zeydûn, *Dîvânu İbn Zeydûn resâiluhu şî'ru'l-melikeyn*, thk. Kâmil Kîlânî, 'Abdurrahmân Halîfe, s. 152; Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib İbn Zeydûn, *Dîvânu İbn Zeydûn ve resâiluh* (nâşirin girişi), thk. 'Alî 'Abdul'azîm, Nahdatu Mısra, Kahire 1957, s. 22-23.

⁶ Şevkî Dayf, *İbn Zeydûn*, 12. Baskı, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1953, s. 16.

⁷ Feth b. Hâkân, *Kalâidu'l-'ikyân*, s. 209; Rahmî Er, "İbn Zeydûn", *DîA*, XX/464.

⁸ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/337.

⁹ Er, *a.g.m.*, *DîA*, XX/464.

tır¹⁰. Bu arada mevkidaşı vezir İbn 'Abdûs'un da Vellâde'ye ilgi duyması, iki veziri aşkta ve siyasette karşı karşıya getirmiştir¹¹.

İbn Zeydûn'un hapiste, affedilmesi için emîre yazdığı risaleler ve özellikle sevgilisi Vellâde'ye yazdığı şiirler, ona bir edebiyatçı olarak şöhet kazandırmıştır. Bir buçuk yıl hapiste kalan İbn Zeydûn, af ümidini yitirince firar etmiş ve Kurtuba yakınındaki Medînetu'z-Zehrâ'da gizlenerek itibarını geri almak için şiirler ve risaleler yazmaya koyulmuştur¹². Sonunda çocukluk arkadaşı Veliâht Ebu'l-Velîd'in aracılığı sayesinde affedilmiştir¹³. Babasının vefatından sonra emîrlik makamına oturan Ebu'l-Velîd, İbn Zeydûn'u tekrar görevine getirmiştir¹⁴. Hasımları tarafından sürekli baskı altında tutulan İbn Zeydûn, Kurtuba'da kendini güvende hissetmemiş ve 441/1049 yılında daha rahat bir ortam bulmak ümidiyle İşbîliye'deki 'Abbâdî yönetimine katılmıştır¹⁵. Hayatının sonuna kadar İşbîliye'de kalan İbn Zeydûn, bazı siyasi çekişmeler dışında İşbîliye'de huzurlu ve istikrarlı bir siyasi hayat yaşamıştır. Yakalandığı bir hastalık sonucu 15 Receb 463/18 Nisan 1071'de İşbîliye'de vefat etmiş ve orada defnedilmiştir¹⁶.

İbn Zeydûn'un günümüze ulaşan sekiz risalesi ve 167 şiirden oluşan bir divanı vardır. Birçok risalesi ve Endülüs Emevî tarihine dair *et-Tebyîn fi hulefâi Benî Umeyye bi'l-Endelus* adlı eseri ise günümüze ulaşmamıştır. Risaleleri, edebî kıymeti ve zengin telmihleriyle dikkat çekmiştir. Özellikle *er-Risâletu'l-hezliyye* ve *er-Risâletu'l-ciddiyye* bu yönleriyle ön plana çıkmıştır.

İbn Zeydûn, güçlü bir edebî kişiliğe sahiptir. Özellikle aşk temalı şiirleri edebî çevrelerde hayranlık uyandırmıştır. Bu yönüyle Endülüs'te duygu şairlerinin üstadı kabul edilmiştir¹⁷. Onun gazel, tasvir ve mersiye türü şiirleri de beğeni ile takip edilmiş, sahip olduğu acıklık, lirizm ve ahenk sayesinde Doğulu ve Batılı birçok şair için ilham kaynağı olmuştur¹⁸. Özellikle *en-Nûniyye*'si birçok şair için esin kaynağı olmuştur. Safiyyuddîn el-Hillî (ö. 749/1348), Salâhuddîn es-Safedî (ö. 764/1363) ve emîru'ş-şu'ara lakaplı Mısırlı Ahmed Şevkî (ö. 1351/1932) bunlardan sadece bir kaçıdır¹⁹. İbn Zeydûn, şiirlerinde klasik Arap şiiri formundan çıkmamıştır. Bu formu yenilikçi ve geliştirici usupla kullanmasından dolayı neoklasik şairlerden sayılmış²⁰ ve ona "*Endülüs'ün el-Buhturî'si*" denilmiştir²¹. İbn Zeydûn'un, methiyeleri ve din içerikli şiirleri ise çok başarılı sayılmaz²².

¹⁰ İbn Zeydûn, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluh*, s. 727-730.

¹¹ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/432; İbn Nubâte, *a.g.e.*, s. 24; es-Safedî, *a.g.e.*, XXVII/262.

¹² Feth b. Hâkân, *a.g.e.*, s. 210-211; es-Safedî, *a.g.e.*, VII/59.

¹³ Feth b. Hâkân, *a.g.e.*, s.224-226; İbn Nubâte, *a.g.e.*, s. 16; İbnü'l-Ebbâr, *İ'tâbu'l-kuttâb*, thk. Sâlih Eşter, 2. Baskı, Dâru'l-Evzâ', Beyrut 1986, s. 205.

¹⁴ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/338; İbnü'l-Ebbâr, *a.g.e.*, s. 210.

¹⁵ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/339; es-Safedî, *a.g.e.*, VII/56.

¹⁶ İbn Bessâm, *a.g.e.*, I/419; es-Safedî, *a.g.e.*, VII/59; ez-Ziriklî, *a.g.e.*, I/158.

¹⁷ Şavkî Dayf, *İbn Zeydûn*, s. 42.

¹⁸ ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1995, s. 241; Er, *a.g.m.*, *Dîa*, XX/465.

¹⁹ Ahmed Muhammed 'Atâ, *Nûniyyetu İbn Zeydûn beyne't-te'sîr ve't-te'essur*, Mektebetu'l-âdâb, Kahire 2005, s. 204-339; Şavkî Dayf, *İbn Zeydûn*, s. 43; Ahmet Kazım Ürün, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkîf'te Ortak Unsurlar", *Nüşa Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2. Yıl, 7. Sayı, Güz 2002, s. 83-98.

²⁰ Mehmet Özdemir, *Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)*, TDV, Ankara 2012, s. 271.

²¹ el-Makkarî, *a.g.e.*, III/566; es-Safedî, *a.g.e.*, VII/59.

²² ez-Zeyyât, *Târîhu'l-edebî'l-Arabî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1995, s. 241; Er, *a.g.m.*, *Dîa*, XX/465.

İbn Zeydûn, gazel, medih, mersiye, özlem, şarap, tasvir, hiciv gibi klasik Arap şiirinde mevcut temaları kullanmıştır. Bunun yanı sıra İbn Zeydûn, *mutayyarât* denilen ve kuş türleri hakkında karşılıklı söylenen bilmece-bulmaca/muamma tarzında bir şiir türünün mucididir. Bu şiir türü ona has kalmış ve devam etmemiştir²³.

İbn Zeydûn, geniş bir kültüre, idari ve özel hayatında engin bir tecrübeye sahiptir. Hitabette söz ustası, yazıda etkili bir kalem üstadıdır. Aydın, bilge, entelektüel ve sosyal bir kişiliği vardır. Meseleleri vukufiyetle ele alıp çözümlenmedeki hüneri ve halkın yönetimle yaşadığı sorunlarda yaptığı işbirici arabuluculuk kabiliyeti ile öne çıkmıştır. Bu vasıfları sayesinde önemli vazifeler üstlenmiştir. Elçilik, kâtiplik, vezirlik, başvezirlik ve zimmîlerin işlerinden sorumlu olma, bu görevlerdendir. Onun idari tasarruflardaki başarılı uygulamaları, hayat sahasındaki tecrübe ve birikimi aynı zamanda sözel ifade kabiliyeti ile taçlanmıştır. İbn Zeydûn, bilgisini, birikimini ve tecrübesini etkili ifade kabiliyetiyle birleştirebilmiş bir aydındır. Bunun sonucunda hayatın pek çok cihetine dair tecrübesinin dönüştüğü özlü sözleri ve etkili anlatımı toplumsal kabul ile karşılanmış, edebi çevrelerde rağbet görmüştür. İbn Zeydûn'un duygu yönü, yaşadığı uzun soluklu aşk ve bu aşkın kavuşma ve ayrılık gibi boyutlarını önemsemesi onun duygusal dünyasını güçlendirmiştir. Bu ise onun iç dünyasına coşkunluk, şiirlerine derinlik ve duygusal tekamül şeklinde yansımıştır.

İbn Zeydûn, bilgi, birikim ve tecrübesinin yanında erdem sahibi bir insandır. Hasımlarıyla münasebette yatıştırıcı, toplum ile idare arasında arabulucu, toplumun farklı dini grupları arasında birleştirici role sahiptir. Bu yönüyle toplum nezdinde itibar gören bir şahsiyettir. İbn Zeydûn'un şiirleri, onun bu hasletleri münasebetiyle insani erdemlerin bir tezahür alanı olmuştur.

İbn Zeydûn'un insani erdem tasavvuru, insanların huzur ve saadetini temin amacı üzere kuruludur. İbn Zeydûn, gerçek hayatta geleneksel Arap kültürü kadar İslam ahlakının da önem atfettiği bazı hasletleri özellikle önemsemiştir. Ön plana çıkardığı erdemlerin başında vefa gelmektedir. İbn Zeydûn vefayı, gerçek dostluğun sürekliliği için önemli görmüştür. Bu konuda emir, dost, sevgili, hasım ayırımı yapmadan bütün muhataplarına doğrudan veya dolaylı bir şekilde güzel öğütlerde bulunmuştur. İbn Zeydûn, muhataplarına sahip olmaları gereken insani erdemler noktasında gafletten uyanmaları için dünyanın geçiciliğine vurgu yapmış, musibetler karşısında sabra ve nimetlerin karşılığında şükre dikkat çekmiştir. Onun vefa, ölüm, kanaat, tevekkül konusundaki düşüncelerini hikmetle ifade etmeye meylettiği görülmektedir.

İbn Zeydûn'a göre vefa ve sadakat itina ile üzerinde durulması gereken insani erdemlerdendir. O, dostlarını, ayrılan sevgiliyi, kendilerinden kötülük gördüğünü düşündüğü Kurtuba emirlerini muhatap aldığı şiirlerinde sözlerine sadakatle bağlı kalmaya, vefalı olmaya ve vefalarında samimi olmaya

²³ İbn Zeydûn, *Divânü İbn Zeydûn ve resâiluh* (nâşirin girişi), s. 85, 594.

davet etmiştir. Vefalı olmayı, kişinin takdire şayan bir özelliği olarak kabul etmiştir. İbn Zeydûn, sadece vefalı olmayı öğütlemekle kalmamış, vefanın nasıl olması gerektiği konusunda da tanım ve tespitlerini şiirlerinde ifade etmiştir. O, vefanın bir erdem olma vasfını süreklilik şartına bağlamıştır. Ona göre vefa, bir gül gibi çabuk solmamalı, devamlı yeşil olan ve her mevsim yeşil kalan mersin ağacı gibi canlı ve dayanıklı olmalıdır. Bu da dostun her zaman hatırlanmasıyla, dostun dosta daima hüsnüzan beslemesiyle mümkün olabilir:

لَا يَكُونُ عَهْدُكَ وَرْدًا! - إِنَّ عَهْدِي لَكَ آسٌ²⁴

“Sözün gül gibi çabucak solmasın, benim sözüm mersin ağacı gibi sağlamdır.

İbn Zeydûn, özellikle yöneticilere vefa vasfını yakıştırmıştır. Yönetici sözüne bağlı kalmaya hususiyetle özen göstermelidir. Bu itibarla İbn Zeydûn, yöneticilerin vefalı olma vasfını methederek aslında onlara vefalı olmayı tavsiye etmiştir:

كَفَلَ الْوَزِيرُ أَبُو الْوَلِيدِ بِجَبْرِهِمْ؛ - إِنَّ الْوَزِيرَ لِمِثْلَهَا. فَعَالَ
مَلِكٌ سَجَّيْتَهُ الْوَفَاءُ، فَمَا لَهُ - بِالْعَهْدِ. فِي ذِي خُلَّةٍ. إِخْلَالَ²⁵

“Vezir Ebu'l-Velid onlara yardım etme sözü verdi. O, sözünü elbette tutar.

Vefalı olmak onun karakteridir. Dostlarına verdiği sözü tutmadığı görülmüş değildir.”

İbn Zeydûn'a göre insani erdemler arasında sabır ve şükür de önemli yer tutar. O, insanın nimet karşısında şükretmesini, musibet karşısında sabır göstermesini bir erdem olarak görmüştür. Ona göre şükür, verilen nimetlerin artmasını sağlar. Sabır ise sevap getirir. Peygamberlerin dahi başına gelen ölüm imtihanında metaneti korumak gerekir:

سَرَّكَ الدَّهْرُ وَسَاءَ. - فَاقْنِ شُكْرًا وَعَزَاءَ
كَمْ أَفَادَ الصَّبْرُ أَجْرًا. - وَأَقْتَضَى الشُّكْرُ نَمَاءَ
أَنْتَ طَبِّبْ أَنْ دَاءَ الْمَوْتِ - تَقْدَ أَعْيَا الدَّوَاءَ
فَتَأْسُ! إِنَّ ذَاكَ - الْخَطْبُ غَالِ الْأَنْبِيَاءِ
وَسَيَفْنِي الْمَلَأُ الْأَعْمَى - إِذَا مَا اللَّهُ شَاءَ²⁶

“Zaman sevindirir seni, üzer de. Sana düşen şükretmek ve teselli bulmaktır teselli.

Sabır her zaman fayda sağlamıştır. Şükür de nimeti artırmıştır.

Bilirsin ki ölüme asla çare yoktur.

Üzülme! Peygamberler de ölümü tatmıştır.

Allah ne zaman dilerse o zaman gökkubbe yıkılacaktır.”

²⁴ İbn Zeydûn Ebu'l-Velid Ahmed b. Abdillâh b. Gâlib, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, 'Alî 'Abdul'azîm (Thk.) Dâru Nahdati Mısra, Kahire 1957, s. 277.

²⁵ İbn Zeydûn, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 277.

²⁶ İbn Zeydûn, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 559-60.

İbn Zeydûn'un, sabrın mahiyeti hakkında zihinsel bir faaliyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre sabır iki türdür. Biri tasvip edilen sabırdır. Bu sabır sevap temin eder. Ümitsiz ve tevekkülsüz sabır ise olumsuzdur. Bunun insana faydası yoktur, hatta ümitsiz ve tevekkülsüz sabır insanı günaha sürükler. İbn Zeydûn'un sabır anlatımı bu çerçeve üzerine kuruludur. Şiirlerinde tasvip edilen sabrı öğütlemiş, sonradan pişmanlığa sebep olacak ve günah getirecek davranışlardan kaçınmalarını istemiştir:

هُوَ الدَّهْرُ فَاصْبِرْ لِلَّذِي أَحَدَتْ الدَّهْرُ. - فَمِنْ شَيْمِ الأَبْرَارِ. فِي مِثْلِهَا. الصَّبْرُ
سَنْصَبِرُ صَبْرَ البَّاسِ. أَوْ صَبْرَ حَسْبَةِ- فَلَا تُرَضَّ بِالصَّبْرِ. الَّذِي مَعَهُ وَرْزُ
حَذَارِكُ مَنْ أَنْ يُعَقَّبَ الرُّزْءُ فِتْنَةً - يَضِيْقُ لَهَا. عَنِ مِثْلِ أَخْلَاقِكَ. العُدْرُ²⁷

"Zamandır bu. Sabret başına getirdiğine. Zor zamanlarda sabretmek erdemli insanların karakteridir.

Ya ümitsizce ya da karşılık bekleyerek sabredersin. Sen günaha götüren sabra talip olma.

Belanın fitneyi körüklemesinden sakın. Aksi halde hiçbir mazeretin kalmaz."

İbn Zeydûn'a göre insanın sahip olması gereken erdemlerden biri de şükürdür. İbn Zeydûn, şükürde anlam aramaktadır. Ona göre şükür anlamlı olmalıdır, şükür aynı zamanda samimiyet üzere olmalıdır. Göstermelik şükür, gerçek anlamda şükür olmaktan uzaktır. Bundan dolayı şükür duyuların ve duyguların samimi ifadesi olarak samimiyet üzere tezahür etmelidir:

فَهَا أَنَا قَدْ تَمَلَّتْ مِنَ الأَيَادِي - إِذْ اتَّصَلَّ اعْتِبَاقِي فِي اصْطِبَاحِي
فَإِنْ أَعْجَزْتُ. فَإِنَّ النُّصْحَ تَقَفْتُ. - وَإِنْ أَشْكُرْتُ. فَإِنَّ الشُّكْرَ صَاحِ²⁸

"İşte, sabah akşam kesilmeden bana verilen nimetlerin sarhoşuyum ben.

Güzelliğe karşılık vermeye aciz olsam da güzel tavsiyelerim vardır. Teşekkür edersem, içten ederim."

İbn Zeydûn'un üzerinde durduğu erdemli insanın vasıflarından biri de hayatın gerçekleriyle barışık kalmaktır. Sıkıntılı durumlar da hayatın olası gerçekleri arasında yer alır. Ona göre insan sıkıntılara göğüs germeyi de bilebilmelidir. O, ahirete olan yakini inancından dolayı, sevdiklerinin ayrılmasından sonra, insanın kendini harap etmemesini ve ahiret inancının onun için bir teselli unsuru olması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrılan sevgiliye yazdığı şu beyitte, ona kavuşacağı ümidini, ahiret inancı sayesinde, kuvvetle taşığını belirtmiştir:

إِنْ كَانَ قَدْ عَزَّ فِي الدُّنْيَا اللِّقَاءُ بِكُمْ - فِي مَوْفِ الحَشْرِ نَلْقَاكُمْ وَتَلْقَوْنَا²⁹

"Madem bu dünyada imkansız oldu, vuslat umudu artık mahşere kaldı."

İbn Zeydûn'un insanın cemiyet hayatı içinde bakımlı olması gerektiği-

²⁷ İbn Zeydûn Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib, *Dîvânu İbn Zeydûn*, thk. Yûsuf Ferhât, 2. Baskı, Dâru'l-kutubu'l-'Arabîyye, Beyrut 1994, s. 119.

²⁸ İbn Zeydûn, *Dîvânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 436.

²⁹ İbn Zeydûn, *Dîvânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 136.

ne dair kanaati Endülüs'ün zarafet medeniyeti özelliği ile uyumludur. İbn Zeydün harici tezahür ile yetinmez, insanın iç dünyasının zarafetine de vurgu yapar. Ona göre insan, dış görünüşüyle zarif olmalı, güven vermelidir. Ancak ondan daha önemlisi iç dünyasıdır. İnsanın iç dünyası iyilikle donanmalı, ihsan ve saadetle kuşanmış olmalıdır. Bu manada İbn Zeydün, bir beytinde hükümdarın ihsan ve saadet ridâsına bürünmesinin gerekliliğini dile getirmiştir:

فَالْبَيْسِ الصُّنْعُ مَلَاءٌ؛ - وَأَسْحَبِ السَّعْدَ رَدَاءً³⁰

"Elbisen ihsan olsun. Onun üstüne de saadet giy."

İbn Zeydün, aşkı ve aşkın sebep olduğu duyguları büyük bir coşku içinde, akıcı ve güzel bir üslupla şiirlerine yansıtmıştır. Bu münasebetle Endülüs'te duygu şairlerinin ustası olarak tarif edilmiştir. İçten, samimi ve doğal bir şekilde aşkını dile getirirken aşkıta vuslatın lezzetine ve firakin acısına dair özdeyiş olacak öğütler sunmuştur. Aynı şekilde aşkın süreklilik arz etmesi için bazı hususlara dikkat çekmiştir. Ona göre âşık olmak, insanın iradesi dışında bir bakışla gelişebilmektedir. Yine ona göre insanoğlu kaderden kaçamaz. Aşık da gönlüne söz geçiremez:

مَا كَانَ حُبُّكَ إِلَّا فِتْنَةً قَدَرْتِ - هَلْ يَسْتَطِيعُ الْفَتَى أَنْ يَدْفَعَ الْقَدْرًا³¹

"Senin aşkın bir kaderdir, bir imtihandır, kaderin karşısında işe kimse duramaz."

أَيُّهَا النَّفْسُ إِلَيْهِ الْأُذْهَبِي - فَمَا لِقَلْبِي عَنْهُ مِنْ مَذْهَبٍ³²

"Ey gönül ona git, başka gidecek yolun yok."

Aşkın mahiyeti ve keyfiyeti hakkında da İbn Zeydün'un nazari bir çerçeve oluşturduğunu görmekteyiz. Onun aşka dair tutum ve tasarrufları bu zihinsel çerçeve içinde karşılık bulmakta ve anlam kazanmaktadır. Ona göre aşk halinde âşığın maşukla bütünleşmesi gerekir. Çünkü âşığın düşüncesinde, zihninde, hayalinde hep maşuk vardır. Âşığın tek istediği sadece maşukla vuslattır. Uzaklık ya da ayrılık kalbinde aşkı söndürmemektedir, hatta daha da alevlendirmektedir:

تَطْنُ النَّوَى تَعْدُو الْهَوَى عَنْ مَرَارِهَا - وَدَاعِي الْهَوَى نَحْوَ الْبَعِيدِ مُجَابٌ³³

"Gönülden ırak olan gözden ırak olan değildir, hasretlik, aşkın can suyudur."

İbn Zeydün, sevgilinın tavrı ne olursa olsun, naz ve cilveleri istediği kadar çok olsun, âşık, aşkın yularından tutmalı ve aşkını muhafaza etmelidir. Ona göre sevgili de aşkında sebat etmelidir. Bunun için, aşkında samimi olmalı, aşkın bitmesini isteyen hasımlara açık kapı bırakmamalı ve onların sihirli fısıltılarına kulak asmamalıdır. Aksi olsa bile, sevgili, âşığa elem çektirse bile âşığın aşkı baki olmalıdır:

³⁰ İbn Zeydün, *Divânu İbn Zeydün ve resâiluhu*, s. 562.

³¹ İbn Zeydün, *Divânu İbn Zeydün ve resâiluhu*, s. 174.

³² İbn Zeydün, *Divânu İbn Zeydün ve resâiluhu*, s. 126.

³³ İbn Zeydün, *Divânu İbn Zeydün ve resâiluhu*, s. 367

أَجِدُّ وَمَنْ أَهْوَاهُ. فِي الْحُبِّ عَابَتْ - وَأَوْفِي لَهُ بِالْعَهْدِ. إِذْ هُوَ نَاكُثٌ
حَبِيبٌ نَأَى عَنِّي مَعَ الْقُرْبِ وَالْأَسَى - مُقِيمٌ لَهُ. فِي مُضْمَرِ الْقَلْبِ. مَا كُثُّ
جَفَانِي بِالطَّافِ الْعَدَا. وَأَزَالَهُ - عَنِ الْوَصْلِ. رَأَيْ فِي الْقَطِيعَةِ حَادِثٌ
تَغَيَّرْتُ عَنْ عَهْدِي. وَمَا زِلْتُ وَائِقًا - بِعَهْدِكَ. لَكِنْ عَيَّرْتُكَ الْحَوَادِثُ
سَتَبَلَى اللَّيَالِي. وَالْوِدَادُ بِحَالِهِ - جَدِيدٌ وَتَفَنَّى وَهُوَ لِلْأَرْضِ وَارِثٌ³⁴

"Benim ona aşkım yürektendir, o ise aşk adına oyalayıp durmaktadır. Ona verdiğim sözü yerine getiririm ama o, sözünde durmadı.

Yakinken ve onunla teselli bulurken, uzaklaştı sevgili. Ama durmaktadır kalbimin derinliklerinde.

Hasımların şirinliklerine kanmakla eziyet bana etti. Ayrılıktaki ısrarı ise onu vuslattan uzaklaştırdı.

Aramızdaki sözü tutmadın. Ben sözümün sahibiyim ama devran seni değiştirdi.

Geceler eskir, geçer ama sevgi bakidir ilk haliyle ve yeryüzünün varisi olacaktır."

İbn Zeydûn, hasımların yaptığı kötülükleri cehaletlerine saymak gerektiğini öğütlemektedir. Ona göre hasımların desiselerine karşı sabırlı olmak, hoşgörülü bir tavır takınmak da bilgeliğin bir tezahürüdür. Yine ona göre bazı durumlarda cahillerin cahilce hareketlerine karşı hilim göstermek, onların ibret almasını sağlamaktır ve bu da bir nevi o suçu cezalandırmaktır:

حَلِيمٌ. تَلَا فِي الْجَاهِلِينَ أَنَاتُهُ. - إِذِ الْحِلْمُ عَنْ بَعْضِ الذُّنُوبِ عِقَابٌ³⁵

"Emîr, hilim sahibidir. Onun akıllı ve anlayışlı, cahillerin cehaletini defeder. Çünkü bazen yumuşak davranmak bir nevi cezalandırmak demektir."

İbn Zeydûn'un, şiirlerinde dikkat çektiği önemli bir husus da dünyevi makam ve mevkilerin geçici, dünya hayatının aslında bir uyku, ölümün ise gerçek uyanış olduğudur. Ona göre ölümlü bir dünyaya gönülden bağlanmak akıl kârı değildir:

نَبَسُ الدُّنْيَا. وَلَكِنْ - مُتَعَّةٌ ذَاكَ اللَّبَاسُ³⁶

"Bağlanırsız dünyaya lakin bir aldatmacadır sadece."

لَيْسَ الرُّكُونُ إِلَى الدُّنْيَا دَلِيلَ حِجِّي. - فَإِنَّهَا دُولٌ. أَيَّامَهَا مُتَعٌ³⁷

"Akıl kârı değildir dünyaya demir atmak. dünya bazen sevindirir, bazen üzer, hayat bir eğlenmeden ibarettir."

İbn Zeydûn, ölümü de hayata ve dünyaya dair genel bakışı içinde değerlendirmiştir. Ona göre insanın kabre defnedilmesi gerçek ölüm, gerçek musibet değildir. Gerçek musibet, insanın musibetlere sabretmeyip isyan etmesi ve bu yüzden sevabının kalmamasıdır. Sabır ve tevekkül arasında sıkı

³⁴ İbn Zeydûn, *Dîvânü İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 183.

³⁵ İbn Zeydûn, *Dîvânü İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 376.

³⁶ İbn Zeydûn, *Dîvânü İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 275.

³⁷ İbn Zeydûn, *Dîvânü İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 297.

bir bağ vardır. İnsan, ilahi bir koruma altında olduğunu bilmeli, hiç kimseye muhtaç olmayan ama herkesin O'na muhtaç olduğu Allah'ın inayetine ve yardımına güvenmelidir:

وَمَا الرُّزْءُ فِي أَنْ يُودَعَ التُّرَابَ هَالِكٌ. - بَلِ الرُّزْءُ كُلُّ الرُّزْءِ أَنْ يُهْلِكَ الْأَجْرُ
وَمَا بِكَ مِنْ فَقْرٍ إِلَى نَصْرٍ نَاصِرٍ. - كَفَيْتُكَ مِنَ اللَّهِ. الْكَلَاءَةُ وَالنَّصْرُ³⁸

"Felaket, bir insanın ölmesi değildir. Asıl felaket insanın sevaptan yoksun kalmasıdır.

Yardıma ihtiyacın yok kimseye. Allah'ın inayeti ve hıfzı yeterdir sana."

İbn Zeydûn'a göre dünya yaşamının geçiciliği aşikar olduğuna göre asıl zenginlik, insanın, onurunu kaybetme pahasına büyük miktarda mal ve mülk biriktirmesi değildir. Asıl zenginlik, onuru korumak ve kanaatin ta kendisidir:

إِنَّ الْغِنَى لَهَوَ الْقَنَاعَةِ. لَا الَّذِي - يَشْتَفُ نُطْفَةَ مَاءٍ وَجْهَ الْقَانِعِ³⁹

"Zenginlik, kanaattir. Zenginlik, saygınlığını kaybederek çok mal biriktirmek değildir."

Sonuç olarak İbn Zeydûn'un hareket ve aktivite dolu hayatı, geniş bilgi ve kültürü, zengin birikimi, engin tecrübesi olaylara bakış açısını genişletmiş, basiretini sağlamlaştırmıştır. Onun hayata bakışı, saadeti elde etme prensibi üzerine kurulmuştur. Ona göre huzur ve mutluluğu elde etmenin en önemli yolu, toplum arasında kabul görmüş erdemli davranışlara güçlü bir inançla ve sadakatle sahip olmaktır. Bu manada onun şiirleri, gerçek hayatta uygulandığında yarar sağlayacak, huzur ve mutluluk getirecek hikmetleri haizdir. İbn Zeydûn, yaşarken gerek karşılaştığı olumsuzluklarla mücadele ederken ve gerek dostlarıyla yaptığı muhabbetlerde ahlaki bazı değerlere dikkat çekmiştir. Bilgiliğinden ve tecrübesinden muhataplarını esirgememiş, onlara şiirlerindeki hikmetli beyitleriyle öğütlerde bulunmuştur. Onun şiirlerinde ön plana çıkmış değerlerin başında vefalı olmak gelmektedir. Ona göre vefalı olmak dostluğun, muhabbetin, aşkın, saygınlığın sürdürülebilirliği için çok önemlidir. Dostluk, musibete sabır, nimete şükür, hayatın anlamı ve lezzeti için aşk, cahilce davranışlara karşı hilim ve hoşgörü ve sadakat gibi değerler de İbn Zeydûn'un şiirlerinde vurgulanan diğer insani meziyetlerdir.

Informative Abstract

Humanitarian Virtue In Ibn Zeydun's Poems

In this study, humanitarian virtue in Ibn Zeydun's poems have been discussed. Ibn Zeydun is one the most important poet, litterateur and politician of Andalusia. He lived between 364/1003-463/1071 in Andalusia period of Muluku't-tavaif. His wide culture, literary competence and knowledge in various sciences, strengthened his poetry the aspect of literary. In addition

³⁸ İbn Zeydûn, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 528.

³⁹ İbn Zeydûn, *Divânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, s. 402.

to these characteristic, his human personality has made his poem remarkable in aspect of humanitarian virtues.

According to Ibn Zeydûn humanitarian merits should have equivalents in the practical life. This merits should give people happiness and peace. Ibn Zeydun highlighted in his poem some values that he experinced in real life and found them crucial. So, he advised to his interlocuters to have these values and to protect them as well. This values are fidelity, loyalty, patience, gratitude, trust, tolerance and the good suspicion. He has important assesment and recommendations for each of these values.

Ibn Zeydûn's overview of the moral virtues are consistent with the view of Islam. Therefore he advised and reminded to all interlocutors; no matter to whom friend or hostile one and command or lover one, to be loyal and to have good suspicion for survival of friendship, to have a patience made with resignation during calamity and impermanence of the world at the pride moment. He emphasized that the life is a distraction, the death is a real awakening and the belief in the Hereafter when despair.

Keywords: İbn Zeydun, poem, virtue, advice, friendship.

Kaynakça

218

S B A R D
YIL / YEAR 14
SAYI / ISSUE 27
BAHAR / SPRING
2016/1

'Atâ, Ahmed Muhammed, *Nûniyyetu İbn Zeydûn beyne't-te'sîr ve't-teessur*, Mektebetu'l-âdâb, 2005.

Dayf, Şevkî, *İbn Zeydûn*, 12. Baskı, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1953.

el-Kâdî, Ebu'l-Fadl 'İyâd b. Mûsâ b. 'İyâd el-Yahsubî, *Tertîbu'l-medârik ve takrîbu'l-mesâlik li ma'rifeti mezhebi Mâlik*, Dâru'l-kitâbî'l-ilmîyye, Beyrut 1998.

el-Makkarî, Ebu'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed et-Tilimsânî, *Nefhu't-tîb min gusni'l-Endelusi'r-ratîb*, 1-16, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.

Er, Rahmi, "İbn Zeydûn", *DİA*, TDV, İstanbul 1999, XX/464-466.

ez-Zeyyât, Ahmed Hasan, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1995.

İbn Bessâm, Ebu'l-Hasan 'Alî eş-Şenterînî, *ez-Zahîre fî mehâsini ehli'l-Cezîre*, 1-8, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru's-sakâfe, Beyrut 1997.

İbn Beşkuvâl, Ebu'l-Kâsım Haleb b. 'Abdumelik, *es-Sila fî târihi eimmeti'l-Endelus*, thk. Ebû Usâme 'İzzet el-'Attâr el-Huseynî, 2. Baskı, Mektebetu'l-Hâncî, Kahire 1994.

İbn Hâkân, Ebû Nasr el-Feth b. Muhammed, *Kalâidu'l-'ikyân ve mahâsinu'l-a'yân*, thk. Huseyn Yûsuf Haryûş, Mektebetu'l-menâr, Zarkâ 1989.

İbn Hallikân, Ebu'l-'Abbâs Şemsuddîn Ahmed b. Muhammed, *Vefeyâtu'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zemân*, 1-8, thk. İhsân 'Abbâs, Dâru Sâdır, Beyrut 1972.

İbn Nubâte, Ebû Bekr Cemâluddîn Muhammed b. Muhammed el-Misrî, *Serhu'l-uyûn fî şerhi risâleti İbn Zeydûn*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'asriyye, Beyrut 1987.

İbn Zeydûn, Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib, *Dîvânu İbn Zeydûn resâiluhu ahbâruhu şî'ru'l-melikeyn* thk. Kâmil Kîlânî, 'Abdurrahmân Halîfe, Mustafâ el-Bâbâ el-Halebî ve evlâduh, Mısır 1932.

İbn Zeydûn, Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib, *Dîvânu İbn Zeydûn ve resâiluhu*, thk. 'Alî 'Abdul'azîm, Dâru Nahdati Mısra, Kahire 1957.

- İbn Zeydûn, Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib, *Dîvânu İbn Zeydûn*, thk. Hannâ el-Fâhûrî, Dâru'l-ceyl, Beyrut 1990.
- İbn Zeydûn, Ebu'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Gâlib, *Dîvânu İbn Zeydûn*, thk. Ferhât Yûsuf, 2. Baskı, Dâru'l-kutubu'l-Arabiyye, Beyrut 1994.
- İbnu'l-Ebbâr, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh b. Ebî Bekr el-Kudâî, *İ'tâbu'l-kuttâb*, thk. Sâlih Eşter, 2. Baskı, Dâru'l-Evzaî, Beyrut 1986.
- Özdemir, Mehmet, *Endülüs Müslümanları (Kültür ve Medeniyet)*, TDV, Ankara 2012.
- Ürün, Ahmet Kazım, "Ahmet Şevki ve Mehmet Âkif'te Ortak Unsurlar", *Nûsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2. Yıl, 7. Sayı, Güz 2002, s. 83-98.
- es-Safedî, Salâhuddin Halîl b. Aybeg, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 1-29, thk. Ahmed el-Arnâût, Turkî Mustafâ, Dâru ihyai't-turâsi'l-'Arabî, Beyrut 2000.
- Brockelmann, Carl, *Târîhu'l-edebi'l-'Arabî*, 1-6, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr, 3. Baskı, Dâru'l-ma'ârif, Kahire 1977.
- ez-Ziriklî, Hayruddîn, *el-A'lâm*, 1-8, 15. Baskı, Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, Beyrut 2002.